

ARCHEOLOGIE
BROCHURE 1

SOLVA

GRAANMARKT NINOVE



INLEIDING

In het kader van de heraanleg van de Graanmarkt te Ninove konden archeologen de ondergrond van het plein aan een uitgebreid onderzoek onderwerpen. De opgravingen boden meteen de kans om de stadsontwikkeling van Ninove, waarover archeologisch weinig bekend is, beter in kaart te brengen. De Graanmarkt neemt immers een belangrijke plaats in binnen de historische kern van de stad (Afb. 1). De opgraving gaf een beter inzicht in het ontstaan van de markt en de graanhof, maar leverde ook stof voor discussie m.b.t. de middeleeuwse stadsontwikkeling. Bovendien zijn er zelfs sporen van menselijke aanwezigheid uit het vroegmesolithicum (9500-7700 v. Chr.) aan het licht gekomen.

Afb. 1: Situering van de Graanmarkt op de topografische kaart (bron: NGI)





Afb. 2 : De gelaagdheid van de bodemopbouw aan de zuidzijde van de Graanmarkt duidt op alluviale gronden, die regelmatig overspoeld werden.



Afb. 3: Kaart De Dijn (1662) met zicht op de Graanmarkt, Varkemert en graanhal (Foto: Georges Vande Winkel, Erfgoedraad Ninove)

DE GRAANMARKT TE NINOVE VOLGENS HISTORISCHE BRONNEN

Graanmarkt en Varkensmarkt

De topografie van Ninove, gelegen aan de Dender, wordt sterk bepaald door (heden grotendeels gedempte of overwelfde) waterlopen. De Graanmarkt ligt op een hogere opduiking, in het zuiden begrensd door een historische Denderarm, in het noorden en oosten door een bijrivertje van de Dender, de overwelfde Beverbeek (Afb. 1). Aan de zuidelijke zijde van het plein is goed te merken dat de ondergrond bestaat uit een opeenvolging van dunne laagjes lemig zand en leem, duidelijk van alluviale oorsprong (Afb. 2).

De huidige Graanmarkt is geen weerspiegeling van de middeleeuwse situatie. Enkel de westelijke helft van het plein, tot aan het Despauteerstraatje, beslaat de historische Graanmarkt. Het oostelijke deel van de markt vormde vroeger de Varkensmarkt (Afb. 3).

Over het ontstaan van de Graanmarkt zijn geen historische bronnen voorhanden. Historici vermoeden dat er te Ninove reeds markten bestonden in de 12de eeuw. Het is echter niet duidelijk waar deze markten dan dienen gesitueerd te worden, noch of ze overeenkomen met de later gekende marktplaatsen. Alleszins, volgens de historici ligt de huidige

Graanmarkt al vanaf de 10de-11de eeuw binnen een zogenaamde “halvekringversterking” (een boogvormige versterking die doorgaans op een waterloop aansluit). Archeologische bewijzen zijn er tot op heden evenwel niet om deze datering of de aanwezigheid van een halvekringversterking te staven.

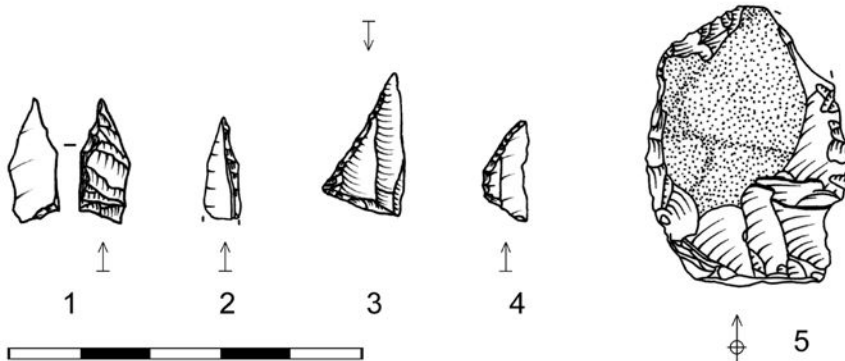
De Graanhal

Op de Graanmarkt stond eeuwenlang een graanhal. Wanneer deze precies is opgericht, is niet geweten, maar de oudste vermelding ervan dateert uit 1334. De oorspronkelijke eigenaars van de hal waren de Heren van Ninove. Hoewel in de graanhal graan werd gestockeerd en laken verhandeld, was dit niet de enige functie die ze vervulde. Vanaf 1367 werd er recht gesproken. In de 18de en 19de eeuw degradeerde de graanhal tot verblijfplaats voor soldaten of een opslagplaats voor hooi en stro. Omstreeks het midden van de 19de eeuw verdween de hal volledig uit het straatbeeld.

VONDSTEN UIT HET VROEG-MESOLITHICUM

Het mesolithicum vangt aan met een geleidelijke opwarming van het klimaat (na de laatste ijstijd) en gaat gepaard met een stijging van de zeespiegel. Een dicht gemengd loofbos vervangt geleidelijk aan het open landschap. Dit betekende het definitieve einde van trekkende kuddes grote zoogdieren, waardoor de mens in een dichtbeboste omgeving moest jagen op prooien die in kleine groepen leefden, zoals edelhert, ree, everzwijn en oerrund. Pijl en boog waren dan ook de typische jachtwapens van deze periode, waardoor pijlelementen (in silex of kwartsiet) zeer typerend zijn voor deze periode. Deze vaak kleine werktuigen worden met de noemer ‘microlieten’ aangeduid. Op de Graanmarkt in Ninove werden in totaal zeven werktuigen aangetroffen.

Fig. 1: Vuursteenvondsten op de Graanmarkt leren ons dat deze plaats in het vroeg-mesolithicum reeds door jagers-verzamelaars bezocht werd (tekening: Joris Sergant en Lien Lombaert, Vakgroep Archeologie, UGent).



DE GRAANMARKT ARCHEOLOGISCH DOORGELICHT

Jagers-verzamelaars langsheen de Dender

De oudste sporen van menselijke aanwezigheid op de Graanmarkt gaan veel verder in de tijd terug dan kon vermoed worden. De opgravingen leverden namelijk bewijs voor menselijke aanwezigheid in het vroeg-mesolithicum (de vroege midden-steen tijd, ca. 9500–7700 v. Chr.). Eén of misschien zelfs meerdere tijdelijke kampementen situeerden zich toen op deze gronden langs de Dender. Hoewel de site aan de Graanmarkt slechts een beperkte hoeveelheid materiaal opleverde, is ze toch van groot belang voor onze kennis van het mesolithicum in het gebied van de midden- en benedenloop van de Dender (Fig. 1).

De Graanmarkt vanaf de middeleeuwen

De oudste middeleeuwse sporen die op de Graanmarkt zijn aangetroffen, zijn enkele paalgoten en eventueel ook een greppeltje. Ze dateren uit de late 12de-13de eeuw. Sporen van een plein zijn er maar vanaf het eerste kwart van de 14de eeuw. Dan wordt een vrij homogeen grijs pakket aangelegd dat als basis diende voor de oudste pleinbedekking. Deze pleinbedekking bestond uit een plaveisel van willekeurig aangelegde natuurstenen. In een daaropvolgende fase, maar nog steeds in het eerste kwart van de 14de eeuw, werd het plein opnieuw een halve meter opgehoogd (Afb. 4 en 5).



ophogingspakket



Afb. 4: De oudste middeleeuwse sporen dateren uit de late 12e en 13e eeuw. Ze worden afgedekt wanneer deze terreinen in het begin van de 14e eeuw worden ingericht als plein. Reeds in het eerste kwart van de 14e eeuw wordt het plein verder opgehoogd.

Afb. 5: Zicht op de oudste pleinbedekking (begin 14e eeuw)

In diezelfde periode moet men begonnen zijn met de bouw van de eerste graanhal. Het archeologisch onderzoek liet slechts gedeeltelijk toe deze eerste fase te reconstrueren (Fig. 2). Het gaat om een houten constructie opgetrokken op poeren (sokkels) in Zandbergse steen. Het gebouw bestond uit twee vleugels waarbinnen een gekasseide weg lag, eveneens in Zandbergse steen. De verbrande lemen vloeren en de puinlagen met verbrande daktegels binnen het gebouw tonen duidelijk aan dat deze graanhal verschillende malen moet afgebrand zijn.

Fig. 2: Fase 1 van de graanhal. Legende: 1: Poeren in natuursteen; 2: kasseien centrale weg; 3: langwerpige kuilen of "greppels"; 4: tracé van de centrale weg.



Afb. 6: Doorsnede op de langwerpige "in situ" verbrande kuilen.



03 - NIN - DM
ZONE I
SPL A
SPOOR 391 293 392
COUPE AB

Niet alle brandsporen kunnen hier evenwel aan toegeschreven worden. Opmerkelijk is de aanwezigheid van ter plaatse verbrande en houtskoolrijke langwerpige "kuilen" of greppels. Mogelijk zijn deze in verband te brengen met het stoken van hout om het opgeslagen graan te drogen of droog te houden (Afb. 6). Hoe lang deze houten versie van

Afb. 7: De bak met sporen van verbranding.



Fig. 3: Fase 2 van de graanhal.

Legende:

1: Opgegraven delen; 2: Gereconstrueerde delen.

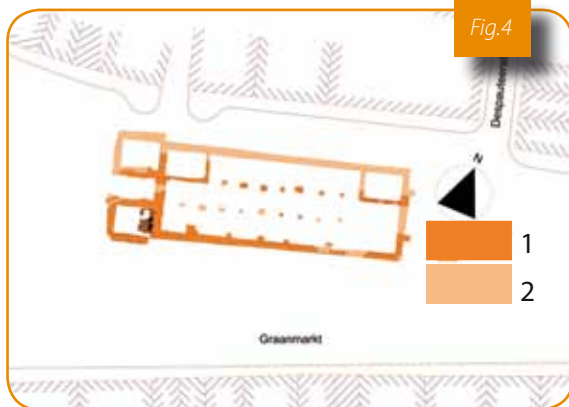
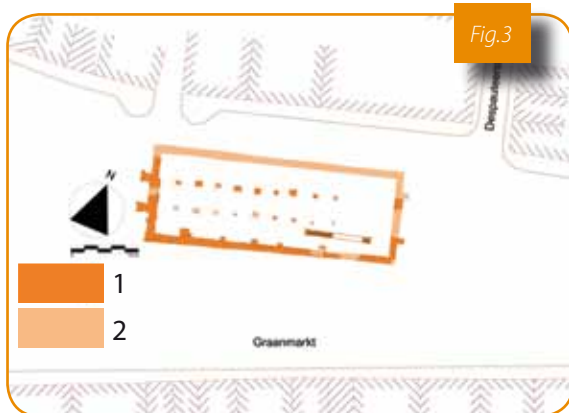


Fig. 4: Fase 3 van de graanhal.

Legende:

1: Opgegraven delen; 2: Gereconstrueerde delen.

de graanhal bestaan heeft, kon op basis van het onderzoek niet precies bepaald worden, al is dit zeker tot na 1420.

In een tweede fase wordt de graanhal waarschijnlijk opgebouwd uit een combinatie van baksteen- en houtbouw, wellicht een gevolg van het meermaals afbranden van de houten versie. De oorspronkelijke inrichting blijft behouden en de buitenmuren worden opgetrokken in baksteen (Fig. 3). Een bakstenen geultje met sporen van verbranding kan mogelijk als "de versteende" versie van de verbrande langwerpige kuilen uit de vorige fase geïnterpreteerd worden (Afb. 7).

De datering van deze versie van de graanhal is problematisch. Slechts de vulling van de bakstenen bak suggereert een datering van deze stenen graanhal ten laatste in de 15de eeuw.

In een derde bouwfase blijft de structuur van de graanhal behouden (Fig. 4). Aan de westzijde wordt aan weerszijden van de weg wel

Afb 10: Aardewerk uit de kuilen binnen de laatste aanbouw.



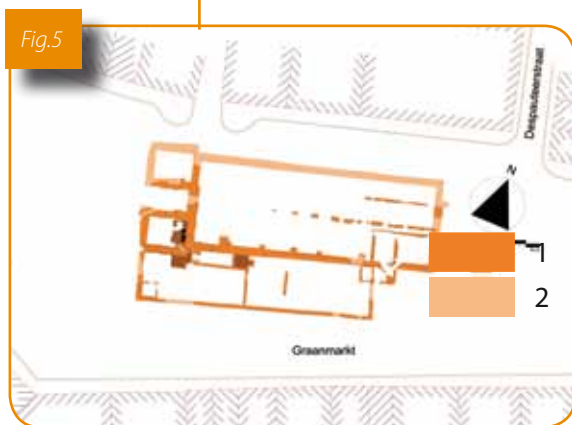
Afb. 8 Glas en Engels industrieel steengoed uit één van de aangetroffen beerputten.

Fig. 5: Fase 4 van de graanhal.

Legende:

1: Opgegraven delen;

2: Gereconstrueerde delen.



een 'toren' bijgebouwd. Deze fase kan nauwkeurig gedateerd worden, onder meer dankzij de voorhanden zijnde iconografische bronnen en de vondst van een munt in het noordelijke deel. De bouw van het poortgebouw is te plaatsen tussen 1556 en 1662.

De laatste fase van de graanhal wordt gekenmerkt door heel wat wijzigingen die vermoedelijk niet allemaal gelijktijdig, doch archeologisch niet te onderscheiden zijn (Fig. 5). Het zou best kunnen dat deze fase niets meer te maken heeft met de oorspronkelijke hal en haar uiteenlopende functies. Het betreft immers een uitbreiding in de bebouwing aan de zuidzijde, onderverdeeld in drie delen, waarbinnen in totaal vijf



Afb. 9: Loden kogels

beerputten en verschillende kuilen zijn aangetroffen (Afb. 8 en 10). De grote hoeveelheden “pispotten” in één beerput laat dan weer vermoeden dat het hier niet gaat om een doorsnee gezin, maar kan samen met de vondst van 107 loden kogels in een andere beerput mogelijk toegeschreven worden aan het gebruik van het gebouw als legerplaats voor soldaten (Afb. 9). Deze bouwfase valt vrij nauwkeurig te dateren tussen 1710 en 1750.

De Varkensmarkt

Hoewel van de oorspronkelijke Varkensmarkt slechts een kleine op-

AFVAL VAN EEN SCHOENLAPPER

Op een deel van de Varkensmarkt werden een aantal kuilen aangesneden die lederresten bevatten. Twee contexten die vrij grote hoeveelheden leerresten opleverden, kunnen op basis van hierin aangetroffen schoenresten gedateerd worden in de late 14de tot 15de eeuw. Het afval in beide kuilen, voornamelijk bestaande uit zolen en zoolonderdelen, versneden zolen en vrij veel snippers, wijst

op de activiteiten van schoenlappers of oud-schoenmakers. Meer specifiek zal het hierbij gegaan hebben om het lappen of repareren van versleten schoenen waarmee de klanten naar de markt kwamen. Het is niet ondenkbeeldig dat het afval dat hierbij ontstond op de markt zelf in een kuil gedumpt werd. (Met dank aan Jan Moens, Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed).

Afb. 11: Begraving van een varken.



Afb. 12: Plaveisel van de Varkensmarkt.

pervlakte onderzocht is, zijn niettemin enkele interessante resultaten geboekt. Voor de oudste fase kon dezelfde stratigrafie vastgesteld worden als op de Graanmarkt. In de loop van de 14de en 15de eeuw zijn er verschillende kuilen gegraven, waarin afval van een schoenlapper is gestort. Een bijzondere vondst, afkomstig uit dezelfde periode, was het graf van een varken. Bij de begraafing werd op het voorhoofd van het varken een metalen kruisje geplaatst (Afb. 11). Hebben we hier te maken met een dier dat door ziekte overleden was en waarbij het onheil diende geweerd te worden?

Tussen 1557 en 1600 werd de markt geplaveid met natuurstenen (Afb. 12).



BESLUIT

Bekijken we de historiek van de Graanmarkt, zoals gebleken uit het archeologisch onderzoek, in het licht van de huidige visie op de stadsontwikkeling van Ninove, dan kunnen enkele belangrijke vaststellingen gedaan worden. In de eerste plaats zijn er geen noemenswaardige sporen ouder dan 1300 aangetroffen. Bovendien leverde geen enkel archeologisch spoor ouder, verspit, aardewerk op. Dergelijke vermenging van ouder materiaal zouden we toch mogen verwachten indien deze terreinen reeds eerder in gebruik zouden genomen zijn. Bijgevolg kan niet aangetoond worden dat deze plek reeds in de volle middeleeuwen deel uitmaakte van de toenmalige stad, zoals tot op heden doorgaans wordt aangenomen.

Wellicht is zelfs eerder het omgekeerde waar. De resultaten suggereren veeleer dat deze gronden pas later tot de stad gaan behoren. Waarschijnlijk gebeurde dit in het kader van een groot stadsontwikkelingsproject in het eerste kwart van de 14de eeuw, waarbij deze zone binnen de zich uitbreidende stad wordt opgenomen, of minstens een meer permanente functie krijgt. De aanleg van een marktplein, een vrij snelle ophoging en de bouw van een graanhal kort nadien kunnen in deze context gezien worden. Dit alles gebeurde vermoedelijk op initiatief van de heer van Ninove.

Toekomstig onderzoek in de binnenstad van Ninove zal deze denkpiste verder moeten bevestigen of bijsturen.

Colofon

Archeologiebrochure 1

Deze uitgave kwam tot stand naaraanleiding van de archeologische opgravingen op de Graanmarkt te Ninove, uitgevoerd door het intergemeentelijk samenwerkingsverband SOLVA op vraag van Stad Ninove. De opgravingen kaderden in de heraanleg van het plein (voorjaar 2009).

Tekst: Archeologische dienst SOLVA

Alle illustraties © SOLVA, tenzij anders vermeld

Contactadres:

Intergemeentelijk samenwerkingsverband SOLVA
Industrielaan 18
9320 Aalst (Erembodegem)
archeologie@so-lva.be